

Bruno Markaitis SJ: visuomeninės ir estetiškos pažiūros, religinės pasaulėžiūros nuostatos (I)

Straipsnyje charakterizuojama kunigo jėzuito, filosofo, kompozitoriaus, dirigento, publicisto Bruno Markaičio SJ (1922–1998) asmenybė ir jo daugiapusė kūrybinė veikla. Remiantis epistoline medžiaga, jo sukurtais publicistikos darbais, iš JAV atkeliavusiais archyvų šaltiniais, negausiomis spausdintomis užsienio lietuvių ir Lietuvos muzikų publikacijomis, pirmojoje šio straipsnio dalyje atskleidžiamos ir įvertinamos B. Markaičio SJ visuomeninės ir estetiškos pažiūros, pateikiamos kunigo pastoracinio sielovados darbo įžvalgos.

This article intends to reveal the personal character of the Lithuanian Jesuit priest, philosopher, composer, music conductor and publicist Bruno Markaitis SJ (1922–1998). The goal of the first part of it is to examine and appreciate the priest's societal and aesthetic outlooks as well as his long-term productive pastoral and publication activities in accordance with Markaitis' epistle and archives' documents, and some publications by other authors.

Įvadas

Lietuvai iškovojus nepriklausomybę, iš JAV ir kitų šalių pradėjo plaukti įvairių archyvų dokumentai, iš kurių sužinota daug naujos vertingos informacijos apie mažai žinomų lietuvių išėivių veiklą. 2006 m. vasarą iš Čikagos į Vilniaus jėzuitų namus atsiųsta turtinga tėvo Bruno Markaičio SJ asmeninio archyvo siunta reikšmingai papildė Lietuvoje esančius jo dokumentus, tarp jų ir dalį kompozitoriaus kūrinių rankraščių bei partitūrų.

„B. Markaitis – vienas iš nedaugelio lietuvių išėivijos kūrėjų, dėl įvairių nepalankių aplinkybių likęs didžiosios sugrįžimų bangos nuošalyje. Tikra tiesa, kad iki pat šiol Lietuvos muzikų visuomenės didžiuliai šis vardas nieko nesako – jis tiesiog nežinomas“, – B. Markaičiui skirtu leidinio pratarmėje rašo jo parengėjas Robertas Varnas¹.

Tėvas Bruno Markaitis SJ (1 pav.) (1922–1998) gimė Vilniaus krašte, Valkininkų parapijoje, Čičiūnų kaime. Baigęs Kauno jėzuitų gimnaziją, 1944 m. turėjo pasitraukti į užsienį. Teologiją ir filosofiją studijavo Pulacho (Vokietija) ir Heythropo (Anglija) Jėzuitų kolegijose bei Romos grigališkajame universitete. Įšventintas kunigu Oxone, Anglijoje, vykdė pastoracinį darbą lietuvių kolonijų parapijose. 1950 m. atvykęs į JAV studijavo muziką Čikagos jėzuitų „Marquette“ ir San Paulo universitetuose: fortepijoną – pas A. Čerepčiną, kompoziciją – pas dr. B. Dieterį. B. Markaitis SJ aktyviai darbavosi įvairiose pastoraci-

1 pav. B. Markaitis SJ 1965 metais

nio sielovados darbo srityse: šalia pamokslavimo vedė lietuvių katalikų radijo valandėles, skaitė paskaitas, rašė straipsnius teologinėmis ir muzikinėmis temomis, išspausdino knygą „Širdies gelmė“ (1957), bendradarbiavo išleidžiant knygą „Lietuvos jėzuitai“ (1950). 1961–1967 m. jam buvo patikėtos atsakingos jėzuitų provincijolo JAV ir kitose Amerikos šalyse pareigos.

Nuo 1957 m. B. Markaitis pradėjo aktyviai dirbti kaip kompozitorius. Jis sukūrė apie 130 kūrinių, daugiausia sakralinių ir liturginių: mišių, kantatų, oratorijų, poemų ir kt. Pasaulietinių kūrinių sukurta apie 60: koncertas fortepijonui, sonatų, kantatų, vokalinių-instrumentinių siuitų ir kt. Nemaža jų liko nebaigti, tarp jų – 3 veikslių opera „Kalanta“ (libretas – B. Brazdžionio). Kompozitoriaus muzikoje vyrauja polistilistika: „Moderuotas (nuosaukus) modernizmas su politonalumu, neoklasicizmo ir neoromantizmo elementais, greičiausiai būtų mano muzikinės krypties ir stiliaus apibūdinimas“² (2 pav.).

Kūrinio idėjai diktuojant, pvz., „Teen age symphony“ („Paauglių simfonijoje“), kompozitorius įtraukdavo ir popmuzikos elementų: „čia manęs ieškoti reiktų tarp hard-roko ir Beethoveno“³.

Geriausieji kompozitoriaus darbai buvo atliekami didžiosiose koncertų salėse, skambėjo JAV ir užsienio miestuose, radijo bangomis pasiekė įvairius pasaulio miestus:

Esu dviejų amerikiečių muzikų draugijų narys: „International Society of Contemporary Music“ (ISCM) Board of Judges, Chicago Chapter ir „Amerikos kompozitorių, atlikėjų ir muzikologų“ (ASCAP), taip pat priklausau „Florida Composers League“. Tos draugijos įtraukia mano kūrinis į savųjų koncertų repertuarą Chicagoje ir Floridoje. Per ASCAP kai kurie mano kūriniai pateko į „Canadian Broadcasting Corporation“ radiją, „Distinguished Artists series“. Mano Smuiko sonata in D major, kurią užrekdavo tarptautiniai žinomas smuikininkas Francois D'Albert, buvo grota per Chicagos, New Yorko, Clevelando, Toronto, San Paulo, Montevideo, Züricho, Oslo, Tokijo ir kitus radiofonus. Ją taip pat išpildė smuikininkas Myron Kartman. „University of South Florida String Quartet“ išpildė mano Styginį kvartetą Nr. 1 1963 m. koncerte ir televizijoje <...>. Mano kūrinį „Mirage“ rečitaliuose Tampa mieste ir Chicagoje grojo Samuel Viviano ir labai talentingas pianistas jėzuitas Leslie Schnierer. 1961–1965 metų sezono pirmajame koncerte su Donald Jenni laimėjau antrąją „International Society of Contemporary Music“ premiją ...⁴

Po B. Markaičio Sonatos smuikui ir fortepijonui (1959) premjeros jo kompozicijos pedagogas dr. B. Dieteris „priskyrė jam didelį talentą ir daug žadančią kūrybinę ateitį“.⁵

Dalis vertingiausių kompozitoriaus kūrinių buvo premijuota, įrašyta į JAV ir užsienio firmų leidžiamas plokšteles. Kompozitorius taip pat buvo Z. Kodaly'io akademijos ir instituto narys.

Žemės Vingiai

Žemės Vingiai S. J. flos Bruno Markaitis, S. J.

Moderato

Že-mės vin-giai pa-vo-jin-gi ma-no

sī-lą kai vi-līo-ja, o ga-lin-gas, o di-

2 pav. Dainos „Žemės vingiai“ rankraštis

Vis blogėjant sveikatai, B. Markaitis persikėlė gyventi į Kaliforniją, o nuo 1988 m. apsigyveno Honolulu (Havajuose), kur 1998 m. mirė slaugos ligoninėje šv. Kalėdų išvakarėse. Palaidotas Čikagos šv. Kazimiero lietuvių kapinėse.

Pateikta trumpa informacija liudija, kad B. Markaitis SJ, daug nuveikęs pastoracinėje, kompozicinėje ir kitose sferose, yra svarbi asmenybė, jo darbai turėtų būti žinomi, mokliškai įvertinti, integruoti į Lietuvos bažnytinę-sakralinę ir muzikinę kultūrą. Deja, taip nėra. B. Markaitis niekada neišsižadėjo lietuviybės, Lietuvai atgavus nepriklausomybę jis bandė atgaivinti ryšius su tėvyne: 1992 m. per muzikologą A. Tauragį Lietuvos muzikos akademijai perdavė naujai išleistos siuitos „Pilnatis“ plokštelę; tais pačiais metais muzikologo V. Juodpusio iniciatyva buvo transliuota pažintinė laida apie kompozitorių. Tačiau vos užsimezgę B. Markaičio ryšiai su Lietuva greitai nutrūko, nes aplankyti savo žemės jis nebegalėjo dėl sunkios kūno negalios. Tiesa, 1998 m., B. Markaičio mirties metais, pasirodė R. Gudelio vadovėlis „Lietuvių chorinė chrestomatija“, kuriame šiek tiek vietos skirta B. Markaičio biografijai ir muzikinei kūrybai. Greta Lietuvoje esančių B. Zubricko ir J. Žilevičiaus žinytų⁶ bei informacijos apie jį Muzikos enciklopedijos II t. (2003), 2007 m. Lietuvoje pasirodė nedidelis (132 p.) B. Markaičiui skirtas monografinis leidinys, parengtas KU docento R. Varno, išspausdintas 90 egzempliorių tiražu⁷. Knygoje įklijuota B. Markaičio trijų kūrinių kompaktinė plokštelė, paskelbtas jo kūrinių sąvadas, išspausdinti straipsniai, korespondencija, dalį jų skelbiant pirmąjį kartą. Tai reikšmingiausias darbas apie B. Markaitį. Leidinio įvade autorius pažymėjo: „Skaitytojas pastebės, kad čia kalbama tik apie B. Markaitį SJ – muziką, beveik neužsimenant apie jo daugiametės vaisingos pastoracinės bei publicistinės veiklos sritis. Žinoma, tai didelis darbo trūkumas“⁸.

R. Varno pastaba inspiravo dokumentų apie B. Markaitį SJ studijas, siekiant išsamiau charakterizuoti jo asmenybę, visuomenines ir estetines pažiūras, religinės pasaulėžiūros nuostatas. Pirmojoje darbo dalyje charakterizuojama B. Markaičio SJ asmenybė, atskleidžiama įvairiapusė kūrybinė veikla. Pagrindinė dalis skiriama jo visuomeninių ir estetinių pažiūrų charakteristikai, pateikiant ir įvertinant įvairias kunigo pastoracinio sielovados darbo sritis. Tai ir yra šio straipsnio tikslas. Straipsnio objektas – B. Markaičio SJ publikuoti straipsniai, jo religinės publicistikos knyga „Širdies gelmė“ (1957), epistolinė ir archyvinė medžiaga, muzikos kūryba. Uždaviniai – charakterizuoti kompozitoriaus muzikos stilių, apibrėžti asmens charakterį, B. Markaičio SJ pažiūrų bruožus, pastoracinės veiklos kryptis. Tyrimo metodai – analitinis, chronologinis-sisteminis, lyginamasis.

1. B. Markaičio SJ asmenybė, visuomeninių ir estetinių pažiūrų bruožai

„Aukštas. Tiesus. Pasitempęs. Prieš mažutę mane atrodė milžinas. O antakiai – du tankūs ir juodi šepetėliai. Ir kitą pastebėjau akimirksniu: labai gražios rankos (sutvertos muzikos garsams – pamaniau), ypatingai šiltos akys (sutvertos gerumui – supratau)“ – tokį jauno B. Markaičio portretą „nutapė“ žurnalistė A. Jurkutė, tuomet neseniai emigravusi iš Lietuvos (3 pav.)⁹.

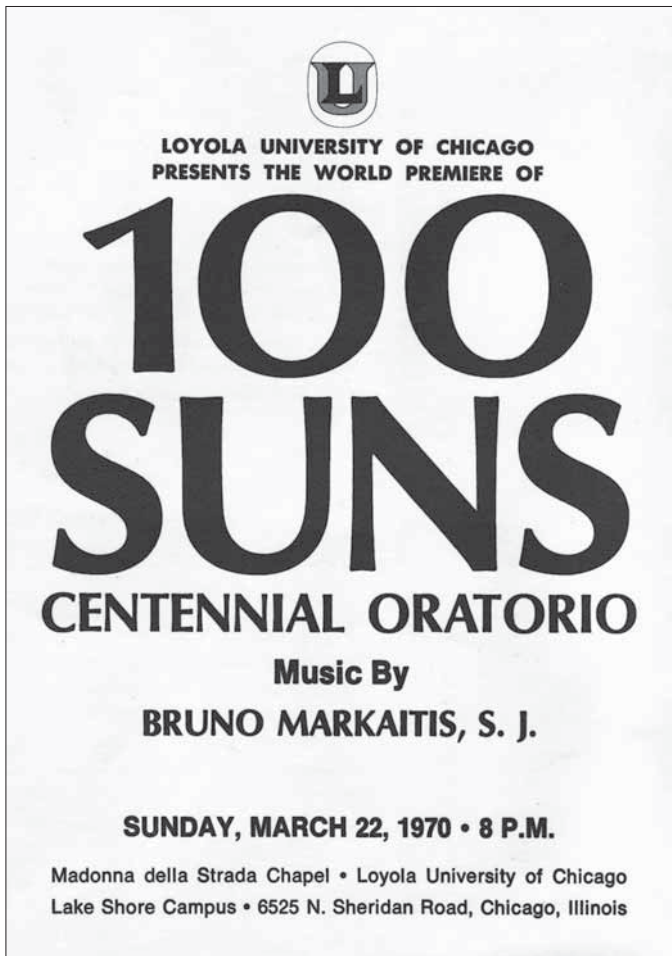

3 pav. B. Markaitis SJ apie 1970 metus

Arnoldas ir Nijolė Voketaičiai, kuriuos su B. Markaičiu SJ siejo ilgi draugystės metai, prisimena:

Tėvą B. Markaitį matydavome tiesų, gražių manierų, santūrų, elegantišką. Jis buvo geriausias mūsų draugas. Jam nebuvo sunku laikas nuo laiko skambtelėti ir paprasčiausiai draugiškai pasiteirauti, kaip mes laikomės, o, grįžus į Čikagą iš tolimų kelionių po Kaliforniją, Havajus ar kur kitur, būtinai pasiūlydavo: „Pakalbėkim apie ką nors, apie viską – apie naujas mano muzikines idėjas (juokais) arba apsvaistymą ir spręskim pasaulines problemas, o dar geriau – siurbčiokim vyną ir galbūt pasigaminkim bulvinių blynų <...>. Jis visada juokais pabrėždavo, jog būtent visa tai ir „surišo“ mus kaip draugus. Jo juokas taip pat santūrus, bet „skanus“. Jo elegancija ir laikysena dažnai buvo interpretuojama kaip arogancija. Tai toli nuo tiesos. Savo stipraus tikėjimo bei jėzuitų dvasininkijos paramos dėka jis tapo ne

tik Dievo apaštalu. Būdamas nepaprastai gailėstingas, ypatingai inteligentiškas, išskirtinių muzikinių gebėjimų, Tėvas B. Markaitis paliko daug didesnę palikimą nei yra manoma. Žmonės iš lietuvių bendruomenės, kurie suprato ir vertino jo muzikinį talentą, pasakys jums, kad jo sukurtos kompozicijos buvo įdomios ir unikalios. Tai puikiai įrodo jo oratorija „100 saulių“, sukurta ir paskirta Loyolos universiteto gimtadieniui (4 pav.). Dalį jo jautrių, emocionalių darbų, kuriems niekada nebuvo lemta būti atliktiems, lydėjo nesibaigiantys sunkumai, būdingi visiems kompozitoriams, o ypatingai tiems, kurie nešiojo „Dievo apykaklę“ ir kurie neslėpė savo pašaipaus žvilgsnio į pilką ir kultūriniai neišprususių publiką¹⁰.

LOYOLA UNIVERSITY OF CHICAGO
PRESENTS THE WORLD PREMIERE OF
100
SUNS
CENTENNIAL ORATORIO
Music By
BRUNO MARKAITIS, S. J.

SUNDAY, MARCH 22, 1970 • 8 P.M.
 Madonna della Strada Chapel • Loyola University of Chicago
 Lake Shore Campus • 6525 N. Sheridan Road, Chicago, Illinois

4 pav. B. Markaičio oratorijos „100 saulių“ (1970) plakatas

Reikšmingai papildydamas charakteristiką, Anicetas Tamošaitis SJ pabrėžė B. Markaičio begalinį darbštumą, stiprų kūrybinį polėkį, plieninę valią, gilų tikėjimą:

Iš kitų būdo bruožų ir dovanų, šalia muzikos kūrybinio talento, t. Markaitis ir mane, ir ne vieną žavėjo tuo, kad reiškesi kaip tikras džentelmenas, sakomo žodžio meistras ir stebėtinai darbštuolis. Buvo šauniai nuaugęs. Prie greičiausiai iš prigimties gražaus elgesio jam dar uždėjo vainiką buvimas anglų tarpe savo studijų metu. Pagrįstai sakė, kad ten jis buvo vienas iš nedaugelio užsieniečių, kurio britai nebelaikė svetimšaliu. Ir be mažiausio akcento jį girdėdavai kalbant stilingai angliškai. <...>. Dar pridėdama, kad jo eleganciją ir išorinę laikyseną kai kurie aiškino kaip savos rūšies aroganciją. Tai visai netiesa. Su t. Markaičiu bendrauti buvo grynas džiaugsmas ir mums, ir tiems, kurie jį tikrai, atvirai pažino. Ypač užsimintas t. Markaičio darbštumas parodė, kokio kalibro tai būta asmenybės. Jo ir šiaip menka sveikatos būklė tolydžio blogėjo, prisidėjęs gana skaudžiam chroniškam artritui ir infekcinei psoriazei, trikdančiai didelį plotą normalaus odos funkcionavimo. Kiti būtų vaitoję dėl savo bėdos, suglebę arba daręsi irzlūs, praradę aktyvumą... Ne iš tokių buvo t. Markaitis. Taip mokėjo save valdyti, kad apie jo sveikatos būklę nežinantys negalėjo nieko pastebėti, kokia iš tikrųjų buvo. Jau pats toks gebėjimas būtų imponavęs, sužinojus, kiek pastangų ima, kaip jo paties sakyta, „savo braškančiam vežimėliui stumti“. Dar įstabiau, kad tas alinantis stūmimas ne pančiojo, o pylėsi darbštuoliška veikla¹¹.

Po teologijos studijų Anglijoje ir išventinimo į kunigus (1948) pradėjo skleistis B. Markaičio muzikinio talento vaisiai, tačiau kompozitoriaus pašaukimo priėmimas pareikalavo tvirto apsisprendimo:

Dėl savosios ateities – nieko nežinau. Daugelis mane ragina po teologijos mės-tis muzikos studijoms. Girdi, tam aš turįs talentą. Pažiūrėsim – 1951 m. „savo vyresniajam“ rašė kunigas Markaitis, atostogavęs Floridoje¹².

Su didele atsakomybe žvelgdamas į Dievo duotus talentus, B. Markaitis vis dėlto nugalejo jį kankinusias dvejones:

Kažkas mane slegia viduje. Esu pilnas muzikos, kuri ūžia kaip ištvynusi upė ir ieško vietos prasilausti. Man galva skamba aida nuo garsų uragano. Širdis nebetalpina nuolat kylančio įtempimo, kuris auga kaip raugas. Kartais vos ne su ašaromis meldžiu Viešpatį ramybės, vidinės tylos, kurioje sustotų visi mano kūno ir sielos ratai-ratelai. Kad sustotų nors valandai. Dėkui Dievui, kad mano tikėjimas nepajudinamas, kad mano mylimasis Apvaizda tebestovi kaip uola. Aš turiu nusiraminti, nes tai mano kelias ir mano ateitis. O, kad tik visada būtų jėgų susitaikyti su Viešpaties nubrėžtu likimu!¹³

Tačiau išties tapti profesionaliu kompozitorium ir jėzuitu nebuvo lengva: pasak B. Markaičio, tik 1966 m. jam pavyko įtikinti vyriausiuosius dvasininkus, susirinkusius į 31-ąją jėzuitų suvažiavimą, kad menas yra reikalingas sielai, nes iki tol jėzuitai turėję ne itin palankią nuostatą muzikos atžvilgiu – „tai turtingųjų užsiėmimas, kurį jiems, besimė-gaujantiems vynu, moterimis ir dainomis, reikia ir palikti“¹⁴.

A. Tamošaičio SJ užrašytame kompozitoriaus pokalbyje su vienuolijos konfratru

t. A. Saulaičiu atsiskleidžia B. Markaičio SJ muzikinės-estetinės pažiūros, nukreiptos į Dievą Kūrėją, čia kompozitorius išsako pagrindinę, jo nuomone, muzikos paskirtį:

Kiekvienas kompozitoriaus kūrinys yra malda. Mišios yra malda ypatingiausia žodžio prasme. Gal tiksliausia būtų sakyti, kad visa kompozitoriaus kūryba yra malda, ypač jei jis prisimena, kad labiausiai panėši į Dievą Kūrėją savo kūrybingumu, išradingumu, vaizduote. Rodos, filosofas Berdiajevas yra pasakęs, kad Dievas sukūrė pasaulį savo kūrybingumu, išradingumu, vaizduote. Tačiau kompozitoriaus kūrybinė malda yra daugiau egzistencinė, nes ji – kaip pati kūryba – yra lyg augantis, ilgėjantis tiltas, tiesiamas tarp dviejų laiko taškų. <...> Bet ji dažnai kalba į savo Dievą ir su savo Dievu ne žodžiais, bet kūrybiniu ryžtu, muzikinės minties vystymu, garsų statyba, formos tobulumu bei elegancija¹⁵.

Muzika, pasak B. Markaičio, padeda atsigręžti į Dievą ir siekti išganymo. Kompozitorius-filosofas taip pat pabrėžė muzikos išskirtinumą, jėgą, jos didžiąją misiją nešti tiesą, tarnauti žmonijai:

Muzika galbūt yra viena iš ypatingesnių tikrovių žmogaus gyvenime – gal jau vien dėl to, kad ji taip skirtinga nuo kitų menų. <...>. Vienus galima pasiekti filosofiniu argumentu, silogizmu, premisijomis. <...> Didelė žmonių dauguma vis dėlto sugeba logiškai galvoti ir logiškai priėti prie tiesos, bet yra taip pat didelė žmonių dalis, kurie prie tiesos prieina emociniu būdu. Štai čia ir yra muzikos didžioji misija, ypatingoji paskirtis ir didžioji jėga. Tokia yra mano muzikinė samprata ir toks atsakymas, kodėl žmogus, kuris yra kunigas, eina ir kompozitoriaus-kūrėjo keliu. Tai paaiškina, kodėl žmogus, kuris pasiaukojęs religinei tiesai antgamtinėmis dimensijomis, eina muzikos keliu, neskirdamas tos muzikos nei į religinę, nei pasaulinę, bet tiktai į gerą ir į blogą, dar tiksliau – į įdomią ir į nuobodžią, ypatingai pabrėžiant faktą, kad muzika yra jėga¹⁶.

Pastaruosiuose A. Jurkutės užrašytuose prisiminimuose išryškėja ne tiktai kunigui Markaičiui itin būdingas tiesos troškimas, bet ir jo visuomeninio aktyvumo pozicija. Jo pasisakymuose ne kartą pabrėžiamas išskirtinis nesavanaudiškos meilės reikšmingumas:

Neleisk snūduriuoti protui. Mąstyk. Visados ieškok atsakymo. Šalin tylos apsiaustą! Turėk akiplėšiškumo reikšti savo nuomonę vien jau todėl, kad ji gimė tavyje. Papildau: dvasia jungia žmones. Dvasia, kuri reiškiasi tiesa mintyje, santvarkoje ir pasaulėžiūroje. Dvasia, kuri reiškiasi meile, galingiausiu ir patraukliausiu žmonių jungikliu¹⁷.

B. Markaitis SJ ne kartą pasisakė už kūrybos laisvę, nuolatinį kūrėjo novatoriškumo siekį, kuris dažnai disonuoja su primityviai suprantama lietuviškumo muzikoje sąvoka:

Lietuviškumo tema išėivijoje pasidarė labai aktuali, tačiau dabar jau pereita į kraštutinumą ir iš to išplaukiantį kūrėjo varžymą. Liaudies dainos vystymo periodas muzikoje yra tolimesnis praėjus. Mano paties veikla lietuvių tarpe yra vis dėlto gana ribota biudžeto ir dalyvių prasme, todėl du trečdaliai mano pasirodymų yra buvę amerikiečių tarpe. Vienu laiku atsirado proga lietuvių tarpe, todėl susikonzentruoju ta kryptimi. Bet visados ieškau pasakyti ką nors naujo, tuo tarpu dauguma

žmonių yra įpratę eiti vis tuo pačiu takeliu, to jie laukia ir iš poeto, iš rašytojo, iš kompozitoriaus¹⁸.

Su kunigo dvasiniu autoritetu jis drąsiai pareiškė savo nusistatymą tautinio identiteto klausimu, apnuogino nesantaiką, susiskaldymą, tariamą savo tautiečių patriotizmą:

Tėvynė yra didelė Dievo dovana ir nepaprastos svarbos vertybė. Bet kai žmogus pradeda ją vertinti daugiau nei amžinybę, kai jis perdėm ima ja didžiutis, kitus niekindamas, kai meilė tėvynei tampa stabu ir vieninteliu idealu – tada yra pavojus statyti namus ant smėlio... Gyvenimas savam krašte yra Dievo dovana. Bet jei žmonės pradeda pjautis, rietis, tampa parazitais ir bendros ateities griovikais, tai Apvaizda juos kartais išskirsto į keturis vėjus¹⁹.

Savo pažiūrose ir veikloje laikydamasis tiesos kriterijaus, jis sakė tiesą, kartais nebijodamas pakenkti dvasininko reputacijai. Tai galima patvirtinti cituojant B. Markaičio SJ laiško Jo Ekscelencijai Vyskupui V. Brizgiui (1969 09 22) pagrindinę dalį, kurioje argumentuotai nurodoma, kodėl jis atsisako narystės Lietuvos liturginėje komisijoje:

Pirmiausia, įvairūs kiti įsipareigojimai man palieka per maža laiko būti naudingu šios komisijos nariu. Antra, pati šios Liturginės komisijos kryptis, mano nuomone, nėra teisinga, nes skiria daugiau dėmesio praeičiai negu ateičiai. Vienas pavyzdžių: Naujajai Mišių parinkimas Šiluvos koplyčios šventinimo iškilmėms Washingtone. Trečia, ši komisija, pagal mano sprendimą, neturi užtenkamai autonomijos ir jurisdikcijos reguliuoti ir kontroliuoti liturginę muziką lietuvių parapijose. Galų gale, ši komisija, mano supratimu, neturi ypatingos prasmės, kada net jos pirmininkas nekreipia dėmesio į kitų komisijos narių nuomonę. Tai įvyko, kada gerb. Kun. Budreckas prieš visų komisijos narių vienbalsę nuomonę atspaudė savo sukomponuotas Mišias, gavęs vienos amerikiečių liturginės komisijos aprobatą²⁰.

B. Markaičio SJ netenkina ne tik liturginės muzikos kokybė, bet ir konservatyvus dvasininkų bei parapijiečių požiūris į bažnyčioje skambančią muziką:

Man atrodo, jog mes atmetėme ir pamiršome visus kitus instrumentus, išskyrus vargonus. Jei jau galime jais imituoti kitų instrumentų skambesį, kodėl bažnyčioje nesugrojus tikru prancūzišku ragu? Esu grįžimo į absoliučiąją muziką gynėjas, o tai, ką dabar girdime daugumoje bažnyčių, sunkiai pavadinčiau muzika – tai tik giedojimas ir mėgėjiškas grojimas vargonais²¹.

Nepaisant plataus spektro B. Markaičio SJ veiklos, jo charakteris buvo gana užduras: jis rinkdavosi draugus ir gerai jausdavosi tikrai tarp bendraminčių. Jam artimi muzikai ir kartu su B. Markaičiu dirbę jėzuitai jį prisiminė kaip kunigą ir kompozitorių, nemėgusį vidutiniškumo, visada siekusį tobulumo gyvenime ir pareigų atlikime. Tai patvirtina amerikiečio kritiko Normano Marko publikacijos tekstas, kuriame B. Markaitis SJ teigia:

Dvasininkai neturėtų būti atpažįstami iš baltų apykaklių, bet iš savo gyvenimo būdo, daromų gerų darbų bei pareigų, kurias jie vykdo. Juos turėtumėt atpažinti bet kur...²².

Talentingo, nekonservatyvių pažiūrų maksimalisto, nedarančio jokių kompromisų su sąžine kunigo, novatoriškai plataus kūrybinio žvilgsnio kompozitoriaus, filosofo ir publicisto B. Markaičio asmenybė iš esmės nebuvo suprasta ir tinkamai įvertinta. Šalia teigiamų B. Markaitį gerai pažinusių draugų atsiliepimų, susižavėjimo kupinuose prisiminimuose retsykliais aptinkami ir jį įžeidžiančių charakteristikų fragmentai: „maištautojas kunigo rūbu“, „arogantas“, „eklektikas“, „amerikonizmo skleidėjas“, „Hollywoodo muzikos sekėjas“.

Žymiai geriau sekėsi B. Markaičiui kaip kompozitoriui – didesnioji jo kūrybinė dalis buvo atliekama JAV ir užsienyje. Nors įžymybe jis netapo, kompozitoriaus talentas buvo gerai įvertintas. Spauldoje B. Markaičio kūrybą teigiamai recenzavo iškiliausieji JAV lietuvių ir kitų tautų kompozitoriai, muzikologai ir atlikėjai: profesoriai kompozitoriai J. Žilevičius, V. Jakubėnas, V. Marijošius, dr. B. Dieteris, dr. Maxine Mac Kay; muzikologai Normanas Markas, Davidas Wilke'as; kunigas ir muzikas B. Chomskis, pianistai ir kompozitoriai A. Nakas, A. Šimkus, dainininkė V. Jonuškaitė-Zaunienė, garsus smuikininkas Francois D'Albertas bei kt.

2. Kunigo Bruno Markaičio SJ pastoracinio sielovados darbo charakteristika

B. Markaičio SJ pastoracinio sielovados darbo sritis, tiesiogiai susijusi ir su lektorinės bei publicistinės veiklos praktika, buvo reikšminga ir nuosekliai vykdoma. Tačiau išlikę archyviniai jo kūrybinės biografijos dokumentai, susiję su tomis kunigo veiklos sritimis, yra gana fragmentiški – juos teko rinkti iš įvairių šaltinių. A. Jurkutės užrašytame pokalbyje B. Markaitis jai papasakojo, kad jis nuo 1950 m. Čikagoje vedė radijo valandėles, talkino tuometiniam provincijolui tėvui Broniui Kristanavičiui, padėdamas organizuoti Jaunimo centrą, įkurti Jėzuitų namų koplyčią²³.

Apie tai rašoma ir A. Tamošaičio SJ prisiminimuose:

1951–1959 m. B. Markaičio SJ pravesta 19 savaitinių misijų parapijoms, devynios savaitinės rekolekcijos vienuolynams ir penkios savaitgalio kitoms grupėms, keturios novenos, dvylika tridienių, pasakyta 120 radijo kalbų, pateiktas 131 straipsnis spaudoje, parašyti trys religiniai veikalai. Negano to, 1961 m. ant jo pečių dar buvo uždėta atsakinga administravimo našta, paskyrus to meto laisvajame pasaulyje esančių jėzuitų provincijolu. O šie veikė net keliuose šalyse: turėjo savo rezidencijas Jungtinių valstijų Čikagoje, Kanados Monrealyje, Brazilijos Sao Paule ir Urugvajaus Montevidėjuje. Jų vizitavimas, darbų priežiūra, pranešimai į Romą, pokalbiai bei susirašinėjimas su nariais šešerius metus buvo kasdieninė duona²⁴.

Tęsdamas prisiminimus, A. Tamošaitis SJ fragmentiškai cituoja jėzuitų ordino generolo laišką, rašytą B. Markaičiui penkiasdešimtųjų jo gimimo metinių proga:

brangų meninį talentą naudojote didesnei Dievo garbei ir daugybės žmonių džiaugsmui: jis buvo Jūsų kelio Draugijoje žymė. <...>. Kai buvote vadovas kančios bandomai mūsų provincijai, dalyvavote trisdešimt vienoje mūsų ordino generalinėje kongregacijoje. Ten reikšmingai prisidėjote ruošiant dekretą „Menų puoselėjimas

Jėzaus Draugijoje“, nes tai vienas apaštalavimo būdų. Didelė kaip kompozitoriaus ir dirigento patirtis leido Jums kompetentingai šioje srityje padėti ordinui, kad jame išsiskintų, kas apie tai sakoma II Vatikano Susirinkime²⁵.

Iš V. Butvilos interviu su B. Markaičiu SJ sužinome apie tai, kad 1969 m. spalio 26 d. lietuvių visuomenei jis skaitė paskaitą „Muzikos jėga, tęstinumas ir įtaka“, surengė savo fortepijoninių kūrinių rečitalį²⁶.

Šiame interviu B. Markaitis užsiminė ir apie savo veiklą:

Apie pora metų įvairiomis progomis esu praleidęs Floridoje, ypač Tampa mieste, kur jėzuitų gimnazijoje dėščiau „muzikos pažinimą ir įvertinimą“, kur buvo išpildyta visa eilė mano kūrinių. Su lietuviškais misijomis ir rekolekcijomis esu pervažiavęs keturiasdešimt parapijų ir virš dvidešimt vienuolynų įvairiose Amerikos vietose. Kaip jėzuitų provincijolas, du kartus pabuvojau po dešimt savaičių Romoje, dalyvaudamas Jėzuitų ordino suvažiavime su 210 delegatų iš visų pasaulio šalių²⁷.

Kompozitorius ir dirigentas Vytautas Marijošius, recenzuodamas B. Markaičio SJ naująsias mišias vaikams „Prieš Tavo altorių“ (1955), užsiminė ir apie kitas Tėvo veiklos sritis:

B. Markaitis SJ turbūt mažiau žinomas plačiajai visuomenei, ypatingai kaip kompozitorius, nes šiaip jis dažnas svečias misijose ir nuolatinis bendradarbis „Laiškuose lietuviams“²⁸.

Normano Marko publikuotame pokalbyje su B. Markaičiu SJ (1968) plačiau rašoma apie jo kompozicijas, tačiau yra informacijos ir apie kitas kunigo veiklos sritis:

Markaitis neišdavė savo svajonės (kalbama apie jo tapimą profesionaliu kompozitoriumi – M. K.) nei patarnaudamas Anglijos bažnyčiose, nei studijuodamas žurnalistiką *Milwaukee Marquette* universitete, nei septynerius metus vadovaudamas lietuvių išeiviams jėzuitams. Tuo metu, kai Markaitis padėjo kurti Lietuvių Kultūros Centrai Claremonte (vadovavo jo statyboms! – M. K.), dėl savo pareigų jam tekdavo keliskart per savaitę važinėti iš Montrealio iki Montevideo, kadangi jo valdžia buvo Čikagoje. Ir tokiu būdu jis išmoko kurti muziką be pianino: rašė uostuose, traukinių stotyse, ore, ant žemės ir jūroje. „Šiandien manau, jog pianinas trukdo susikaupti“, – sako Markaitis. <...> Netolimuose planuose – paskaitų ir rečitalių turas, kurio metu jis kalbės įvairiomis temomis: „Muzikuokime, bet ne kariaukime!“ ir kt. Be to, Markaitis rengiasi pateikti naujus pasiūlymus dėl bažnyčiose skambančios muzikos²⁹.

Šioje publikacijoje yra įdomios naujos informacijos – sužinome, kad B. Markaitis – tai reta tarp kompozitorių – galėjo kurti ir be fortepijono: turėdamas jautrią vidinę klausą, girdėjo ir užrašė jo sieloje gimstančių muzikos partitūrų skambėjimą.

Draugų ir kolegų prisiminimuose atsiskleidė neeiliniai kunigo literatūriniai ir retoriniai gabumai: „Tėvo Markaičio pamokslai be išimties buvo geros tarsenos, gražaus tembro, prasmingi, visados verčiantys susimąstyti ne vien tiktai Mišių metu“, – prisimena Nijolė Voketaitenė³⁰.

„Kartą klausiausi vakare jo vedamos religinės radijo valandėlės, – rašo A. Tamošaitis

SJ. – Kalbėjo apie Evangelijoje aprašytą Kristaus pokalbį su samariete prie šulinio. Mane tiesiog sužavėjo: ką pateikė, buvo tarytum šedevras³¹.

Su tomis charakteristikomis dera rašytojos, žurnalistės Alės Rūtos samprotavimai:

Iš esmės kunigas B. Markaitis SJ yra kompozitorius, bet jo talentas išplinta ir į literatūrinį rašymą, o pastoraciniame darbe kartais į labai gilų ir dailų pamokslų sakymą³².

B. Markaičio SJ plataus profilio akademinis išsilavinimas, nepaprastas darbštumas, gilus savo misijos supratimas, tarnaujant Dievui–Bažnyčiai–žmonėms, jautri kitų skausmui širdis (jis pats nuolat buvo sunkių ligų varginamas), ryškūs literatūriniai ir retoriniai gabumai pastoraciniame sielovados darbe padėjo pasiekti reikšmingų rezultatų.

Išvados

1. Bruno Markaitis SJ – kunigas jėzuitas, kompozitorius, dirigentas, muzikos kritikas, publicistas, vienas lietuvių išeivijos kūrėjų, dėl nepalankių istorinių aplinkybių daugumai lietuvių likęs nežinomas. Baigęs Kauno jėzuitų gimnaziją, 1944 m. jis turėjo apsigyventi užsienyje.

2. B. Markaitį SJ pažinę dvasininkai ir menininkai pabrėžė begalinį jo darbštumą, stiprų kūrybinį polėkį, plieninę valią (nes nuolat buvo ligų spaudžiamas), gilų tikėjimą. Būdamas progresyvių pažiūrų, reiklus sau ir kitiems, kūrybinėje veikloje jis nuolat siekė novatoriškumo. Uždaras B. Markaičio charakteris, džentelmeniškai ori laikysena, nesitaikstymas su vidutiniškumu, tiesos sakymas ne kartą tėvynainių buvo klaidingai interpretuotas kaip arogancija.

3. Kompozitorius B. Markaitis sukūrė apie 130 kūrinių, daugiausia sakralinių ciklinių, su vyraujančia polistilistika. Didelė jo muzikinės kūrybos dalis buvo atlikta ir gerai įvertinta. Kompozitorius buvo dviejų tarptautinių muzikos draugijų (ASCAP ir ISCM) narys, už muzikos kūrybą ISCM jam paskyrė II laipsnio premiją.

4. Sunkių ligų spaudžiamas B. Markaitis SJ persikėlė į Havajus (Honolulu), kur 1998 m. mirė, taip ir nespėjęs užmegzti glaudesnių ryšių su Lietuva.

5. Talentingo maksimalisto, erudito, filosofo, nepripažinusio jokių kompromisų su sąžine kunigo, novatoriškai plataus kūrybinio žvilgsnio kompozitoriaus B. Markaičio SJ asmenybė iš esmės nebuvo suprasta ir tinkamai įvertinta.

6. Plati ir turininga yra B. Markaičio SJ pastoracinio sielovados darbo sritis: jis skaitė paskaitas, vedė radijo laidas, dėstė jėzuitų gimnazijoje ir universitete, dažnai bendradarbiavo žurnale „Laiškai lietuviams“, rašė straipsnius ir recenzijas, redagavo monografiją „Lietuvos jėzuitai“, išleido religinės publicistikos knygą „Širdies gelmė“ (1957). Šešerius metus eidamas jėzuitų provincijolo pareigas Amerikos žemyne, aptarnavo keturiasdešimt parapijų ir per dvidešimt vienuolynų, dalyvaudavo Jėzuitų ordino kongregacijose ir Romoje vykusiuose suvažiavimuose, kruopščiai vykdė jį varginusias administratoriaus pareigas.

7. B. Markaičio SJ plataus profilio akademinis (teologinis ir muzikinis) išsilavinimas, nepaprastas darbštumas tarnaujant Dievui–Bažnyčiai–žmonėms, gilus, gyvai reiškiamas krikščioniškas tikėjimas, jautri kitų skausmui širdis (jis pats nuolat buvo sunkių ligų var-

ginamas), ryškūs literatūriniai ir retoriniai gabumai padėjo pasiekti reikšmingų rezultatų įvairiapusėje pastoracinėje sielovados veikloje.

NUORODOS

- ¹ Nomen Nescio. (Tėvas B. Markaitis SJ, nepažintas muzikos misionierius) / sud. R. Varnas. Klaipėda. 2007. P. 5.
- ² *Vidžiūnienė R. K.* Pabiros mintys apie muziką. // Draugas. 1979 09.
- ³ Nomen Nescio / sud. R. Varnas. Klaipėda. 2007. P. 29.
- ⁴ *Ramojus V.* „Vilniaus varpai“, kurie skambins žuvusiųjų atminimui (pasikalbėjimas su kompozitoriumi kun. Bruno Markaičiu SJ) // Draugas. 1964 08 15.
- ⁵ *Vidžiūnienė R. K.* Pabiros mintys apie muziką. // Draugas. 1979 09.
- ⁶ *Žilevičius J.* Lietuviai muzikai Vakaruose / red. S. K. Jautokaitė. Stickney, Illinois. 1999. P. 161. *Zubrickas B.* Lietuvių kompozitoriai (Enciklopedinis žinynas). Vilnius. 2004. P. 256.
- ⁷ Nomen Nescio / sud. R. Varnas. Klaipėda. 2007. P. 132.
- ⁸ Ten pat. P. 7.
- ⁹ *Jurkutė A.* Palaimintas tikėjęs ir kūręs // Laiškai lietuviams. Nr. 3. 1999.
- ¹⁰ Nomen Nescio / sud. R. Varnas. Klaipėda. 2007. P. 12–13.
- ¹¹ Ten pat. P. 14–15.
- ¹² Ten pat. P. 15–16.
- ¹³ Ten pat.
- ¹⁴ *Mark N.* For God and His music (1969) // Loyola University. 1969 06.
- ¹⁵ *Tamošaitis A.* Iš prisiminimų, liudijimų, laiškų // Nomen Nescio / sud. R. Varnas. Klaipėda. 2007. P. 19.
- ¹⁶ *Jurkutė A.* Palaimintas tikėjęs ir kūręs // Laiškai lietuviams. Nr. 3. 1999.
- ¹⁷ Ten pat.
- ¹⁸ *Vidžiūnienė R. K.* Pabiros mintys apie muziką // Draugas. 1979 09.
- ¹⁹ *Markaitis B.* Meilės dovanų grandinė // Širdies gelmė. Putnam, Conn. 1957. P. 135.
- ²⁰ *Markaitis B. SJ.* Jo Ekscelencijai Vyskupui V. Brizgiui (1969 09 22) // Nomen Nescio / sud. R. Varnas. Klaipėda. 2007. P. 85–86.
- ²¹ *Mark N.* For God and His Music (1969) // Loyola University. 1969 06.
- ²² Ten pat.
- ²³ *Jurkutė A.* Palaimintas tikėjęs ir kūręs // Laiškai lietuviams. Nr. 3. 1999.
- ²⁴ Nomen Nescio / sud. R. Varnas. Klaipėda. 2007. P. 17–18.
- ²⁵ Ten pat.
- ²⁶ *Butvila V.* Kompozitorius Markaitis atvyksta koncertui į Clevelandą // Dirva. 1969 10 22.
- ²⁷ Ten pat.
- ²⁸ *Marijošius V. B.* Markaičio mišios „Prieš Tavo altorių“ (1955) // Draugas. 1955 10 08.
- ²⁹ *Mark N.* For God and His Music (1969) // Loyola University. 1969 06.
- ³⁰ Nomen Nescio / sud. R. Varnas. Klaipėda. 2007. P. 15.
- ³¹ Ten pat. P. 17.
- ³² *Alė Rūta.* Tiltas iš praeities į rytojų // Draugas. 1977 02 26.

LITERATŪRA

1. *Alė Rūta.* Tiltas iš praeities į rytojų // Draugas. 1977 02 26.
2. Biblija, arba Šventasis Raštas / vertė A. Rubšys ir Č. Kavaliauskas. Vilnius. 2001.

3. *Butvila V.* Kompozitorius Markaitis atvyksta koncertui į Clevelandą // *Dirva*. 1969 10 22.
4. *Daugailis J.* Markaičio oratorija Loyolos universiteto koplyčioje // *Draugas*. 1970 04 24.
5. *Jurkutė A.* Palaimintas tikėjęs ir kūręs // *Laiškai lietuviams*. Nr. 3. 1999.
6. *Marijošius V. B.* Markaičio mišios „Prieš tavo altorių“ (1955) // *Draugas*. 1955 10 08.
7. *Markaitis B.* Širdies gelmė. Putnam. Conn. 1957.
8. *Mark N.* For God and His Music (1969) // Loyola University. 1969 06.
9. *Nomen Nescio / sud. R. Varnas.* Klaipėda. 2007.
10. *Vidžiūnienė R. K.* Pabiros mintys apie muziką // *Draugas*. 1979 06.
11. *Žilevičius J.* Lietuviai muzikai Vakaruose /red. S. K. Jautokaitė. Stickney. Ill. 1999.

Gauta: 2008 06 09

Parengta spaudai: 2008 10 20

Milda KAZAKEVIČIENĖ

BRUNO MARKAITIS SJ: THE FEATURES OF HIS AESTHETICS AND HIS RELIGIOUS OUTLOOKS (I)

S u m m a r y

B. Markaitis SJ – the Lithuanian priest, Jesuit, composer, music conductor, publicist – was one of emigrants, who was left out of the great surge of Return. Till now his name does not mean anything to the majority of musicians in Lithuania. The time of Rebirth in Lithuania brought a variety of documents of musicians who lived in exile. The rich collection of works as well as other valuable documents of Markaitis was sent to the Jesuit House in Vilnius. A large part of his documents was taken to K. Pemkus's archive (Klaipėda University). The small (132 p.) first scientific monograph on Markaitis (the author of this essay was R. Varnas) was published in Klaipėda (2007). The author noted: “this publication only tells about Markaitis SJ – his music, almost not touching his long-term productive pastoral as well as publication activities”. It inspired the theme of this article. The goal of the first part of the article is to examine and appreciate the priest's societal and aesthetics outlooks as well as his productive and prominent pastoral activities.

Markaitis was born in Lithuania (Vilnius region, the parish of Valkininkai) on July 7, 1922. He studied in Kaunas Jesuit Gymnasium. Having entered the Society of Jesus, after his Motherland had been occupied by the Soviet Union, he left to the West. Markaitis studied Theology at several universities in Italy, Germany and England. In Oxford (1948) he became an ordained priest, and served in parishes in England. In 1950 he left for the USA. Fulfilling a pastor's activity, he studied music at Marquette University and the University of San Paulo. While living in Chicago he was an active public cultural worker as religious and music publicist and lecturer. As a lecturer and performer of his own music, Markaitis appeared on numerous TV and radio shows. In 1961–1967 he served as a Lithuanian Jesuit Provincial for the continent of America. Markaitis was a regular contributor to the periodical magazine “The Letters to Lithuanians”, he edited the monograph “Lithuanian Jesuits” (1956). “The Deep of Hearth”, his book of religious articles was published in 1957. In spite of the prominent results of his unselfish activity with its uncompromising, noble-minded, creative, innovative tendencies, his personality had not been estimated properly.

The 1960's was the beginning of Markaitis' successful music career. His pieces were performed by famous American artists and groups as well as Lithuanian performers. For example, “The Night of Sorrow”, a cantata for soloists, joint choir and symphonic orchestra (1957) was performed at New York's “Carnegie Hall”. His Sonata in D major for violin, performed by famous violinist Francois D'Albert, has been recorded and performed in the United States, Canada, South America, Europe and Japan. “Community mass” (recorded and published), performed by the New York Interfaith Choir – at “Carnegie Hall”; oratorio “100 Suns” (text by B. Akers SJ) was performed at the Loyola University chapel to commemorate the University's 100th anniversary under the direction of Markaitis. After several successful openings in prestigious concert halls he became a member of

the ASCAP and ISCM, the prestigious international music associations. The composer won several prizes with his music. For the most part Markaitis' music pieces received a good response in the press.

B. Markaitis SJ composed about 130 pieces: 20 cyclic (symphonic and vocal-instrumental) works of religious and secular music. In the composer's individual stylistic traits the prevailing role was played by the classical traditions, compiled with different techniques. The distinguishing feature of his compositions is his focus on religious themes. In some of his music (for example, in "The Night of Sorrow") the diatonic and polyphonic style predominates, together with Gregorian choral and elements of old Lithuanian folksongs. The virtuoso piano piece "Mirage" (1962) is composed by prevailing rational principles and the style of contemporary music. The "Teen Age Symphony" (1967), performed in New York's Carnegie Hall and directed by the composer, is written with the help of classical harmony, joined with rock. In the majority of Markaitis' works the moderately modern music style prevails.

Struggling with serious illness, he retired from active religious and music activities, and for the last decade he lived and was treated in Honolulu, where he died in 1998. B. Markaitis SJ was buried in Chicago Lithuanian Cemetery of St. Casimir.

PAGRINDINIAI ŽODŽIAI: Jėzus Kristus, bažnyčia, krikščionybė, religinė pasaulėžiūra, pastoracinė veikla, visuomenė.

KEY WORDS: Jesus Christ, Church, Christianity, religious outlooks, pastoral activity, society.

Milda KAZAKEVIČIENĖ – humanitarinių mokslų daktarė, Klaipėdos universiteto Muzikologijos instituto vyr. mokslinė bendradarbė, Menų fakulteto docentė. Moksliniai interesai: Lietuvos ir užsienio šalių muzikinė kultūra, kompozitorių religinės pasaulėžiūros ir kūrybos sąsajos. Adresas: Šilutės pl. 22–18, Klaipėda. Tel.: 8 46 253794; +370 659 20750. El. paštas: kazakeviciene.m@gmail.com.

Milda KAZAKEVIČIENĖ – a PhD of Humanities, a research Worker at the Institute of Musicology of Klaipėda University, an associate Professor at the Arts Faculty of KU. Scientific interests: the Music Culture in Lithuania and abroad; the religious links in works of the Great Composers. Address: Šilutės pl. 22–18, Klaipėda. Phones: 8 46 253794; +370 659 20750. E-mail: kazakeviciene.m@gmail.com.